

Совета СССР. 1959. N 1. Ст. 6. URL: <https://ru.wikisource.org/wiki>. (дата звернення: 17.11.2017).

12. Илло Д.А. Об особенностях развития института наказания в советском уголовном законодательстве. Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. №6. 2010. С. 201–204.

13. Про затвердження Кримінального кодексу Української РСР: Закон УРСР // Відомості Верховної Ради (ВВР), 1961, N 2, ст. 14. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2000-05>. (дата звернення: 17.11.2017).

УДК 340.1

Стрибко Т.І.,
канд. юрид. наук, доцент кафедри
теорії та історії держави і права
Чернівецького юридичного інституту
Національного університету
«Одеська юридична академія»

ЮРИДИЧНА ПРИРОДА КОНСТИТУЦІЙНОГО НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ДОГОВОРУ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО ДОГОВІРНОГО ПРОЦЕСУ

У статті досліджується характерні риси конституційного нормативно-правового договору, як виду нормативно-правового договору та особливості його договірного процесу. Обґрунтовано авторське бачення та доцільно проаналізовано природу конституційного договору, що за своєю суттю є особливим джерелом конституційного права та права у цілому.

Ключові слова: нормативно-правовий договір, конституційний нормативно-правовий договір, договірний процес.

В статье исследуется характерные черты конституционного нормативно-правового договора как вида нормативно-правового договора и особенности его договорного процесса. Обосновано авторское видение и целесообразно проанализирована природа

конституційного договору, що по своїй суті являється
источником конституційного права і права в цілому.

Ключевые слова: нормативно-правовий договір,
конституційний нормативно-правовий договір, договірний
процес.

In article it is investigated characteristic features of the constitutional standard legal instrument as type of the standard legal instrument and feature of his contractual process. Author's vision is proved and the nature of the constitutional contract is expediently analysed that in essence is a source of constitutional right and right in general.

Keywords: standard legal instrument, constitutional standard legal instrument, contractual process.

Постановка проблеми. Конституційний договір є одним із видів нормативно-правового договору, він встановлює правові норми, тобто правила поведінки загальної дії на підставі домовленості сторін такого договору, які регулюють конституційно-правові правовідносини, тому вважаємо за потрібне дослідити юридичну природу цього договору та особливості його договірного процесу.

Аналіз дослідження даної проблеми. На теперішній час відомо багато теоретиків та спеціалістів у галузі конституційного права, які говорять про існування конституційного нормативно-правового договору (далі – конституційний договір), досліджують його та визначають джерелом конституційного права. Зокрема, це такі вчені, як: зарубіжні – Е.І. Козлова, Є.В. Колесников, О.Є. Кутафин, І.В. Лексин, О.В. Ширабон та ін., українські – А.А. Єзеров, М.П. Орзіх, А.Р. Крусян, Р.С. Мартинюк, Н.М. Пархоменко, В.Ф. Погорілко, Д.С. Терлецький, В.Л. Федоренко, Н.К. Шаптала та ін., які окремо досліджували такий договір та/або конкретний його приклад (наприклад, Конституційний договір України 1995 р.).

Мета даної статті полягає у дослідженні характерних рис конституційного нормативно-правового договору, та особливості його договірному процесу.

Виклад основного матеріалу. Конституційний договір – це політико-правовий акт загального характеру, який встановлюється за домовленістю і згодою двох і більше осіб, забезпечується і гарантується державним примусом. Так, Е.І. Козлова пише, що «характеризуючи види джерел конституційного права, варто виокремити ще такий їх специфічний вид, як договори» [1]. Є.В. Колісників називає конституційний договір у своїй роботі внутрішньодержавним та відносить його до числа нетрадиційних джерел конституційного права [2, с. 231–250].

І.В. Лексін зазначає, що конституційно-правовим договором є нормативний договір, який містить в собі конституційно-правові норми, тобто норми, що регулюють суспільні відносини з приводу основ конституційного ладу, статусу людини та громадянина, федеративного устрою, системи органів державної влади та місцевого самоврядування, та який є джерелом конституційного права [3, с. 34–35]. Форма конституційного договору, його галузева приналежність, а також об'єктивна специфіка використання такого договору знаходять висвітлення у його відмітних юридичних властивостях (особливостях), до яких він зараховує: 1) у сучасному конституційному праві договір є нормативний, так як практика висновку конституційно-правових договорів має характер правотворчої діяльності; 2) договори й угоди, що укладаються органами влади неминуче являють собою джерела правових норм, що належать до декількох різних галузей права; 3) конституційно-правовий договір характеризується специфічним предметом. Коло відносин конституційно-правових договорів складається при виході на рівень повноважень відповідних органів влади, територіальних утворень або інших суб'єктів, наділених публічно-владними повноваженнями, тобто у зв'язку із цим, до змісту конституційно-правових договорів практично не застосовується принцип волі договору; 4) особливі процедури укладення, які

обумовлені їхньою публічно-правовою природою (причому для кожного виду договорів передбачена специфічна процедура), і особливе коло суб'єктів, які повноважні укласти їх. Склад останніх прямо пов'язаний з предметом конституційно-правових договорів; 5) п'ята особливість полягає у використанні щодо здійснення контролю за укладенням договорів (у першу чергу, за відповідністю договорів Конституції) спеціальних установ (у першу чергу, Конституційного Суду) і процедур [3, с. 35–36].

А.А. Єзеров, М.П. Орзіх, Р.С. Мартинюк, Д.С. Терлецький у своїх роботах стосовно конституційного договору досліджували та аналізували Конституційний договір України 1995 року, його сутність, порядок та особливості прийняття та значення, а також зазначали, що він є джерелом конституційного права України.

Отже, виходячи із вищезазначеного, слід сказати, що конституційний договір за своєю суттю є особливим джерелом конституційного права та права у цілому. Як зазначає Н.М. Пархоменко, у створенні та укладенні такого договору одночасно можуть брати участь усі гілки державної влади [4, с. 29], а також – він характеризується цілим рядом специфічних ознак, з якими слід погодитися, а саме: 1) предмет та об'єкт конституційного договору становлять суспільні відносини, виникнення яких пов'язане з найважливішими фундаментальними аспектами організації та функціонування держави. Зокрема: влади та статусу її гілок, розподілу, перерозподілу, уточнення повноважень найвищих органів різних гілок влади, делегування повноважень тощо; 2) сторонами (суб'єктами) конституційного договору можуть бути лише найвищі органи, чи їх законні представники, відповідно до гілок влади (державної): Президент, Парламент, Вища судова адміністрація, що представляє судову владу; 3) конституційний договір завжди ґрунтується на вільному волевиявленні сторін і передбачає добру волю і взаємні поступки суб'єктів у пошуку узгодженого (компромісного) варіанту змісту цього договору; 4) конституційний договір укладається на певний строк, іншими словами він є тимчасовим актом. Строк його дії фіксується у самому акті, де також визначаються можливі варіанти і порядок

його пролонгації або дострокового припинення дії; 5) на період дії конституційного договору тимчасово припиняється чинність тих правових, у тому числі і конституційних норм, які суперечать відповідним положенням цього договору [5, с. 29–30].

Зміст конституційного договору впливає з його предмета та являє собою певну сукупність різних правових норм: принципів, дефініцій, конкретних регуляторів суспільних відносин, якими визначаються та регулюються правові відносини, яких встановлює та регулює договір. Співвідношення зазначених норм залежить від специфіки предмета конституційного договору, однак вони завжди мають забезпечувати дію (функціонування) конституційного договору, тому у ньому мають переважати правові норми – конкретні регулятори суспільних відносин.

Видами конституційного договору, вважаються: 1) у залежності від характеру відносин, що регулюються договором: компетенційні, які визначають компетенції органів влади в тих чи інших правовідносинах, сферах діяльності; установчі, предметом регулювання яких є утворення держави, союзів держав, ін.; 2) залежно від кола питань, які регулює той чи інший конституційно-правовий договір, можна виокремити договори загального та спеціального характеру. До першої групи доречно віднести договори, що регулюють, відповідно, загальні питання, до другої групи – договори, що регулюють деякі спеціальні питання взаємодії суб'єктів конституційного права, наприклад, у певній галузі; 3) залежно від кола суб'єктів, що уклали конституційно-правовий договір, точніше, їхнього конституційно-правового статусу, можна поділити на «горизонтальні» та «вертикальні».

Аналізуючи нормативно-правові акти України у сфері конституційного права, можна зробити висновок, що в Україні відсутній нормативно-правовий акт, який встановлював би та визначав договірний процес щодо конституційного договору України. Таким чином, вважаємо, що у цілому такий процес може визначатися відповідно до нормативно-правових актів, які

регулюють та визначають договірний процес стосовно інших видів нормативно-правових договорів.

Необхідно визначити й розкрити сутність та особливості договірного процесу конституційного договору України на прикладі Конституційного договору України 1995 року, поки що єдиного такого договору, який існував в Україні, та укладення якого дало можливість уникнути протистояння між Президентом України і Верховною Радою України, сприяти розвитку конституційного процесу та продовжувати роботу над розробкою діючої нині Конституції 1996 р.

Після проголошення незалежності України у 1991 р. з 1991 р. по 1996 р., до прийняття Конституції України 1996 р., в державі не існувало єдиного законодавчого акта, який регулював би державний устрій, чітко поділяв компетенцію вищих органів державної влади та інших органів влади, визначав права людини та громадянина тощо, відсутність якого була гальмівним чинником на шляху здійснення економічних, політичних і державно-правових реформ. У зв'язку із цим у країні тривав економічний спад, знижувався рівень життя, загострювалася політична ситуація, зростала злочинність, виникло чимало складних проблем у відносинах законодавчої і виконавчої влад, відбувалося протистояння політичних сил – Президента та Верховної Ради тощо. Усі ці питання та ситуації потребували вирішення, врегулювання, адже, молода, незалежна держава потребувала розвитку, визнання світом, а не конфронтації між органами влади, які керували країною. І тому однією з основних спроб та способів такого врегулювання стала домовленість між Президентом України та Верховною Радою України в 1995 р. у вигляді укладення між ними Конституційного договору. Прийняття цього документа стало органічною частиною конституційного процесу в Україні, він засвідчив принципово новий підхід до здійснення державної політики: метод консенсусу між сторонами у політиці.

Конституційний договір між Верховною Радою України та Президентом України «Про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України» було

підписано та укладено 8 червня 1995 р.. Передумовою прийняття такого договору стали: 1) прийняття 18 травня 1995 р. Верховною Радою України більшістю голосів народних депутатів Конституційного Закону «Про державну владу і місцеве самоврядування в Україні», однак проект Закону України «Про застосування Закону України «Про державну владу і місцеве самоврядування в Україні» та зміни Конституції (Основного Закону) України у зв'язку з його прийняттям» не набрав необхідної кваліфікованої більшості (2/3) голосів; 2) неприйняття президентського проекту Закону України «Про державну владу і місцеве самоврядування», якого було внесено Президентом 2 грудня 1994 р. у ВРУ. Результатом зазначених дій ВРУ стало виникнення ситуації, коли своїми рішеннями Верховна Рада зафіксувала наявність волі вищого органу законодавчої влади до зміни конституційного ладу України, а іншим – продемонструвала формальну відсутність змоги здійснити таку зміну.

Як пише Р.С. Мартинюк, зазначений конституційний закон не міг бути введений у дію без відповідних конституційних змін, оскільки вступив би у суперечність із Конституцією 1978 р., якою на той час керувалася Україна. За таких умов його співіснування з Конституцією 1978 р. як звичайного, так і конституційного закону створило б загрозу руйнування правової системи України. В Україні діяла розгалужена система права, і лише Конституція була спроможною ієрархічно впорядкувати всю систему нормативних актів і всі форми здійснення влади. Відтак Закон про владу (навіть конституційний) не міг бути вичерпним навіть у питаннях організації цієї влади [6, с. 322]. Схвалення простою більшістю голосів народних депутатів Закону «Про державну владу і місцеве самоврядування в Україні» спричинило виникнення неузгодженостей між положеннями Конституції 1978 р. та положеннями цього Закону. Такі неузгодженості були важкопрогнозованими за наслідками. У системі правових актів та правових норм, що визначали і становили конституційні основи організації державної влади в Україні, виник дуалізм, який вів до загострення політичної

конфронтації. У таких умовах здійснювався пошук виходу з глибокої політичної та конституційної кризи [6, с. 322–323].

Як один із варіантів виходу з кризи ще на першому засіданні нової Конституційної комісії (28 листопада 1994 р.) було висунуто ідею укладення Конституційного Договору між трьома (законодавчою, виконавчою й судовою) чи принаймні між двома (законодавчою й виконавчою) гілками влади. З метою розвитку цієї ідеї Українська Правнича Фундація 14 грудня 1994 року організувала і провела «круглий стіл», де ідею Конституційного Договору в цілому було схвалено [6, с. 323].

Отже, усе вищесказане є причинами погодження ВРУ та ПУ на укладення договору між собою, тобто Конституційного договору. 8 червня 1995 року Верховна Рада більшістю голосів ухвалила пропозицію народних депутатів декількох депутатських груп (фракцій) про укладення Конституційного Договору між Президентом України і Верховною Радою України, а також схвалила текст самого Договору. Парламент України фактично дав згоду на те, щоб на період до прийняття нової Конституції України організація та функціонування органів державної влади і місцевого самоврядування в Україні здійснювалася на засадах, визначених Законом «Про державну владу і місцеве самоврядування в Україні» від 18 травня 1995 р., при цьому положення Конституції України 1978 року діють лише в частині, що узгоджується з Конституційним Договором. Конституційний Договір було підписано Президентом України і від імені парламенту – Головою Верховної Ради України та більшістю народних депутатів України (понад 350 підписів народних депутатів). Договір набрав чинності з моменту його підписання, тобто сторонами договору були суб'єкти конституційного права, які одержали свої повноваження безпосередньо від народу: ВРУ та ПУ.

Порядок виконання та дотримання Конституційного договору являє собою: дотримання відповідно до закону, виконання сторонами відповідно до положень їхньої домовленості, а також, що до прийняття нової Конституції України сторони: суворо дотримуватимуться положень цього договору та діятимуть у повній відповідності до нього; не

виноситимуть на всеукраїнський референдум, консультативний референдум та опитування громадської думки інших питань, крім прийняття нової Конституції України, текст якої буде узгоджено сторонами. Адже, ВРУ і ПУ усвідомлюють, що невиконання положень цього договору призведе до хаосу в суспільному житті, розвалу економіки, виникнення загрози громадянського конфлікту і поставить під сумнів саме існування суверенної демократичної України.

Укладено договір у двох примірниках, тексти яких є рівно автентичними. Припинення дії договору: договір було укладено з терміном його дії – 1 рік, тобто до прийняття Конституції 1996 року. Із цього випливає, що фактично сторони домовилися, що за 1 рік дії договору вони мають прийняти нову Конституцію. Договір припинив дію з 28 червня 1996 р. на підставі вступу в силу Закону України «Про прийняття Конституції України і введення її в дію Верховною Радою України» та Конституції України від 28 червня 1996 р. [7].

Слід відмітити, що Конституційний договір України 1995 р. – це договірна конституція, яка являє собою політико-правову угоду між Верховною Радою України та Президентом України про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України, яка на той період часу стала важливим політичним компромісом.

Конституційний Договір 1995 р. видається можливим віднести до засновницьких договорів, оскільки ним було запрограмовано модернізацію конституційного ладу Української держави. Водночас, зважаючи на обставини укладення справедливою також буде його ідентифікація як договору про громадянську згоду, а беручи до уваги зміст – і як компетенційно-розмежувальної угоди, адже Договором було визначено розмежування компетенції між суб'єктами публічної влади, зокрема між Президентом та Верховною Радою України [8, с. 270].

На теперішній час відомо, що діючих конституційних договорів у всьому світі досить мало, а в Україні його зовсім не існує (тільки у 2004 р. були певні розмови про прийняття нового

конституційного договору для виходу з політичної, економічної, конституційної кризи, що склалася у 2004 р. в Україні [9]).

У цілому, прикладами конституційного договору можуть бути Конституція Франції 1791 р., Договір Російського робочо-селянського уряду з Башкирським урядом про радянську автономію Башкирії 1919 р., Римський договір 1957 р., що заснував Європейське Економічне Співтовариство, Конституційний договір Європейського Союзу (Маастрихтський договір) 1992 р., Федеративний договір Російської Федерації 1992 р., Конституційний договір України 1995 р. та ін.

Висновки. Отже, на основі вищевикладеного можна зробити висновок, що сучасна зарубіжна державотворча практика свідчить, що потреба в укладенні конституційних договорів виникла та може виникати у країнах, які перебували чи перебувають на переломному чи перехідному етапі національного конституційного розвитку, радикально змінювали спосіб організації державної влади або потребують таких змін. Тому зазначимо, що конституційний договір – це внутрішня, строкова взаємна домовленість сторін у формі політико-правового консенсусу, сторонами якої є органи влади, яка підтверджується письмовим, офіційно опублікованим документом, що вступає в силу з моменту його підписання, якою регулюються суспільні відносини загального характеру, державний лад, визначається компетенція вищих органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

Література:

1. Козлова Е.И. Конституционное право России. 3-е изд., перераб. и доп. / Е.И. Козлова, О.Е. Кутафин. – М. : Юристъ, 2004. – 587 с.
2. Колесников Е.В. Источники российского конституционного права: вопросы теории и методологии : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.02 / Колесников Е.В. – Саратов, 2000. – 357 с.
3. Лексин И.В. Договор между органами государственной власти как источник конституционного права : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.02 / Лексин И.В. – М., 2005. – 263 с.
4. Пархоменко Н.М. Договір у системі права України : дис... кандидата юрид. наук : 12.00.01 / Пархоменко Н.М.; НАН України. Ін-т

держави і права ім. В.М. Корецького. – К., 1998. – 196 с.

5. Дудченко В.В. Традиція правового плюралізму: західна та східна інтерпретація : дис. доктора юрид. наук : 12.00.01 / Дудченко В.В.; Одеська націон. юрид. академія. – О., 2007. – 394 с.

6. Мартинюк Р.С. Конституційний процес і поділ влади в Україні напередодні укладення Конституційного Договору 1995 р. між Президентом України і Верховною Радою України / Р.С. Мартинюк // Національний університет «Острозька академія». Наукові записки. (Серія «Історичні науки»). – 2006. – Вип. 6. – С. 319–332.

7. Про прийняття Конституції України і введення її в дію Верховна Рада України : Закон України від 28.06.1996 р. – [Електронний ресурс]: // – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>

8. Терлецький Д.С. Конституційний договір як джерело конституційного права / Д.С. Терлецький // Правове життя сучасної України: матеріали міжнар. наук. конф. проф.-виклад. та аспірант. складу, присвяч. 15-річчю НУ «Одеська юридична академія» та 165-річчю Одес. школи права (м. Одеса, 20–21 квітня 2012 р.). – 2012. Т. 1. – 2012. – 528 с.

9. Офіційний сайт газети «Українська правда». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2014/02/20/7015084/>; <http://www.pravda.com.ua/columns/2014/02/7/7013001/>; <http://blogs.pravda.com.ua/authors/stavniychuk/52fd01e3731c5/>

УДК 340.12

Цуркан-Сайфуліна Ю.В.,

д-р юрид. наук, доцент,
завідувач кафедри теорії та історії держави і права
Чернівецького юридичного інституту
Національного університету
“Одеська юридична академія”

ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИЙ ВИМІР ПРАВА ЯК ФАКТОРА ЛЕГІТИМНОСТІ ВЛАДИ

Філософсько-правовий підхід до легітимації об’єднує феномени влади і права в єдиному легітимаційному вимірі. У демократичному суспільстві легітимність – це соціально вагома